

İşçiler Dezavantajlı Grup mudur?¹

Tijen ERDUT²

ORCID:0000-0002-2311-3169

DOI: 10.54752/ct.1993088

Öz: Son yıllarda, gözlenen en önemli gelişmelerden biri işçilerin sosyal sınıf yerine, dezavantajlı grup olarak tanımlanması yönündeki eğilimdir. Sosyal politikada işçiler dezavantajlı grup olarak kabul edilmemektedir. Ancak kapitalist sistemin ürettiği sınıfsal eşitsizliğin ekonomik odaktan uzaklaştırılmak istenmesi, işçi sınıfının ekonomik ve mesleki bir kategori olarak değil, yoksul, kadın, göçmen veya siyah gibi çeşitli kimliklere ayrılarak dezavantajlı birey ve gruplar olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, refahın dağılımında devletin oynadığı rol değişime uğratarak yeniden dağıtım politikalarından vazgeçilmesi ile kimlik politikalarının öne çıkarılması arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır. Bu makalede, işçilerin üretimdeki rollerine dayanan sınıf politikalarından, tüketimdeki rollerine dayanan kimlik politikasına doğru geçilmesi sonucunda sosyal politikanın diğer politika alanlarından ayrılan özgün bakış açısının nasıl yitirileceği ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Sosyal Politika, İşçi Sınıfı, Dezavantajlı Gruplar, Kapitalizm.

¹ Davet makalesidir, hakem denetiminden geçmiştir.

² Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü. tijen.erdut@deu.edu.tr

ERDUT, T, (2026) “İşçiler Dezavantajlı Grup mudur?”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 90, C.3, s.1191-1222

Bu makale, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY 4.0) şartları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Bu lisans, orijinal yazar ve kaynak belirtildiği sürece, herhangi bir ortamda sınırsız kullanım, dağıtım ve çoğaltmaya izin vermektedir. Bkz. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Makale Geliş Tarihi: 12.07.2026- Makale Kabul Tarihi: 17.07.2026

Are Employees a Disadvantaged Group?

Abstract: In recent years, one of the most significant developments observed is the trend towards defining employees not as a social class, but as a disadvantaged group. In social policy, employees are not considered a disadvantaged group. However, the desire to shift the focus away from the economic dimension of class inequality produced by the capitalist system has led to the definition of the working class not as an economic and professional category, but as disadvantaged individuals and groups divided into various identities such as poor, women, immigrants, or Black. Therefore, there is a close link between changing the role of the state in the distribution of welfare, abandoning redistribution policies, and bringing identity politics to the forefront. This article will examine how the unique perspective that distinguishes social policy from other policy areas is lost as a result of the shift from class politics based on employees' roles in production to identity politics based on their roles in consumption.

Key words: Social Policy, Working Class, Disadvantaged Groups, Capitalism.

Giriş

Son yıllarda, gözlenen en önemli gelişmelerden biri işçilerin sosyal sınıf yerine, dezavantajlı grup olarak tanımlanması yönündeki eğilimdir. İşçilerin dezavantajlı grup olup olmadığı sorusu sosyal politika açısından anlam ve önem taşımaktadır. Çünkü bu sorunun yanıtı sosyal politikanın bağımsız bir bilim disiplini olması ile yakından ilgilidir. Öyle ki işçilerin sosyal sınıf yerine, dezavantajlı grup sayılması sosyal politikayı diğer politika alanlarından ayıran özgün bakış açısını yitirmesi anlamına gelecektir.

Bu çalışmanın amacı, işçilerin dezavantajlı grup olup olmadığı sorusuna yanıt aramak değildir. Sosyal politikada işçiler dezavantajlı grup olarak kabul edilmediğinden, yanıt bellidir. Ancak asıl önemli olan, sosyal sınıf ve dezavantajlı grup kavramlarının çok farklı düşünsel temellere dayanmasıdır. Bu nedenle, işçilerin dezavantajlı grup statüsüne “indirgenmesi” düşünsel temelinde araştırılması gereken bir değişimin meydana geldiğini göstermektedir. Bu değişimin açıklanması amacıyla ilk olarak sosyal politikanın oluşum ve gelişim sürecinde sosyal sınıfların rolüne ilişkin açıklamalara yer verilecektir. Ardından, işçilerin üretimdeki rollerine dayanan sınıf politikalarından, tüketimdeki rollerine dayanan kimlik politikasına geçiş süreci ele alınacaktır. Son olarak da sınıfın parçalanarak yoksul, kadın, göçmen

veya siyah gibi çeşitli ayrımlara göre bölünmüş dezavantajlı kişi ve grupların tüketici olarak konumları sosyal politika açısından değerlendirilecektir.

Sosyal Politika ve Sosyal Sınıflar

Sosyal politika disiplini bakış açısından sosyal sınıfların tanımı günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Bununla birlikte, sosyal sınıfların sosyal politikanın oluşumundaki rolü tarihin çeşitli dönemlerine özgü olarak değişime uğramıştır. Bu değişimin açıklanması için sosyal politikanın doğuş döneminden başlayarak refah devleti öncesinde, refah devleti döneminde ve sonrasında sosyal sınıfların oynadığı rol incelenebilecektir.

Refah Devleti Öncesi

Sosyal politika çok disiplinli ve disiplinler arası bir politika alanıdır. Neredeyse ilişkili olmadığı bir disiplin bulunmasa da sosyal politikanın bakış açısı hiçbirleriyle aynı değildir. Sosyal politikayı diğer disiplinlerden ayıran kendine özgü bakışı “sosyal” sözcüğünde gizlidir. Bu konuda sosyal politika alanında öncü bilim insanlarının yol gösterici açıklamalarından yararlanılabilecektir:

“Sosyal politika kavramı, 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyal politika önlemlerine gereksinim duyulmasına neden olacak olaylarla birlikte doğup gelişmiştir” (Tuna ve Yalçıntaş, 1981: 15). “...bir mefhum olarak “içtimai siyaset” kelimesi ilk defa garp Avrupası kapitalist nizama dahil olduktan sonra meydana çıkmış ve zamanla halka mal olmuştur...” “İçtimai siyaset” tabirindeki “içtimai” mefhumu bugün daha ziyade cemiyet içindeki sınıflar arası münasebetler, sosyal tabakalaşma münasebetleri, sosyal yükselme ve sukut, sınıf hareketleri, sınıf tezatları ve sınıf mücadelelerini ifade etmektedir...” (Kessler, 1945: 4 ve 6)

Bu açıklamalara göre, sosyal politika kapitalist toplumlara özgüdür ve kapitalist sınıflar arasındaki ilişkileri konu edinmektedir. Bu nedenle, kapitalizm öncesi dönemlerde ve toplumlarda çağdaş anlamda sosyal politikanın varlığından söz edilemeyecektir.

“...Hemen hemen aynı zamanlarda doğmuş olan liberalizm ve kapitalizm birbirini tamamlamıştır. Liberalizm kapitalizmin düşünce ortamını oluşturmuştur” (Talas, 1992: 22).

Liberal ideolojiye dayanan devlet, yeni sosyal sınıfın, yani sermayenin çıkarlarına uygun olarak kapitalizme bütün gelişme olanaklarını tanıyan bir düzen getirmiştir (Göze, 1995: 13). Liberal ideoloji, sosyal politikanın doğuşuna ve

gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Siyasal gücün ve egemenliğin tabana yayılması, bireyin devlet ile ilişkisine yeni bir bakış açısı kazandırmış ve siyasal bir varlık olarak “yurttaşlık” statüsüne kavuşmasını sağlamıştır. Sivil haklar, işçilerin giderek artan toplumsal gereksinimlerini siyasal bir talep olarak dile getirmesi için gerekli kurumsal temeli oluşturmuştur. Dolayısıyla hak temeline dayanan önlemler bütünü olarak sosyal politika laik ve demokratik toplumlara özgüdür.

“Kapitalizmin iş ve çalışma esası, tamamen hür sâye dayanmaktadır... Ecirler şahsen hürdürler ve hür olarak kalırlar. Fakat bunlar iktisaden serbest değildirler ve ecir olarak çalıştıkları müddetçe de iktisadi serbestliklerini elde edemezler.” (Kessler, 1945: 14)

Kapitalist toplumdaki sınıf çatışmasının kaynağı ücretli çalışma ilişkisidir. İşçi ve sermayenin çıkarları arasındaki çatışma, sermaye birikim sürecinden kaynaklanan çelişkilerden doğmuştur. Sivil haklar, bireylere serbestçe ekonomik faaliyete katılma olanağı tanımış olsa da kendilerini koruyacak araçlara sahip oldukları gerekçesiyle korumadan yoksun bırakılmalarını olanaklı kılmıştır (Marshall, 1950: 33). Liberal ideoloji gereği emek ve sermayenin sözleşmenin hukuken eşit ve özgür tarafları olmalarının ücret ve diğer çalışma koşullarını serbestçe belirleyebilmeleri için yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bireyin mutlak özgürlüğü üzerine kurulan liberalizm işçi sınıfını mücadele araçlarından yoksun bırakarak derin bir yoksulluğa sürüklemiştir.

“İktisaden kendi kaderiyle baş başa bırakılmış bu kütlenin çalışma şartlarının tesbitinde işverenlerle eşit şartlara sahip bulunmadıkları aşikârdı. Sayıca çokluk bulunmalarının işçiler için bir avantaj teşkil edebilmesi, basit bir kalabalık olmaktan çıkıp teşkilâtlanmaları ile kaabildi.” (Kutal, 2011: 101) “Bu durum, Sismondi’den başlayarak Marks’a kadar ulaşan ve sürüp giden tepkilerin düşünce alanındakileri oluştururken, bilinçlenen ve örgütlenen büyük kitlelerin de düzene karşı koymalarının başlıca nedeni olmuştur.” (Talas, 1980: 64).

19. yüzyılın sonuna kadar sosyal politika düşüncesine liberalizmin idealleri olan özgürlük ve eşitlik ile kendi kendine yardım ilkeleri egemen olmuştur. İşçilerin artan siyasal hareketliliği ve demokratikleşme talepleri liberal ilkeleri hızla zayıflatmıştır. İşçi hareketinin bütün yurttaşların hem hukuksal hem de siyasal alanda eşit haklara kavuşması uğruna harcadığı çaba demokrasi mücadelesine dönüşmüştür. Sonuçta, siyasal haklar doğrudan ve sivil haklardan bağımsız olarak yurttaşlığa bağlanmıştır (Marshall, 1950: 20).

“Kapitalist bir toplumda işçi de işveren de üretimden kendilerine daha büyük bir pay ister ve almaya çalışırlar. Uyuşmazlıklar bu çıkar

ayrılıklarından doğar. Genellikle, işveren işçi karşısında ekonomik bakımdan daha güçlü olduğu için bu iki ayrı çıkar arasında bir denge kurmak gereği ortaya çıkar” (Talas, 1981: 11).

Sınıfsal çıkar farklılığı ve eşitsizlik kapitalist ekonomik sisteme içkin olduğundan ortadan kaldırılması olası değildir ve yarattığı “sosyal sorun” sistemin yeniden üretimine kalıcı bir tehdit oluşturmaktadır. Sosyal politika, bu kolektif soruna karşı doğmuştur.

“... işletme ve ülke düzeyinde bir an önce sosyal barışın ve adaletin hakim olması tüm ülkelerde yasa koyucuların önde gelen amaçlarından biri olmaktadır.” (Kutal, 1987: 296).

İşçilerin kendilerini bir sınıf olarak algılamaya başlaması ve işçi hareketinin güçlenmesiyle birlikte sosyal sorunun önemi de giderek artmıştır. Sayıları çok olmasa da başta sosyologlar olmak üzere sosyal bilimciler sosyal sorun ile ciddi anlamda ilgilenmeye ve görüşleri kamuoyu üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Sosyal politika düşüncesi hem hükümetler ve uzman bürokratlar hem de çeşitli düşünce örgütleri aracılığıyla uluslararası alanda yayılmıştır (Kuhnle ve Sander, 2021: 75-76).

“Sınıf farkları, sınıf hareketleri, sınıf mücadele ve tezatları hukuk nizamını ve devleti tehlikeli vaziyete koyarlar, sarsarlar ve nihayet parçalayabilirler; bundan dolayıdır ki, bu kabil haller karşısında siyasi teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmak ve “içtimai siyaset”e yer vermek zarureti baş göstermektedir... Şu halde içtimai siyaset, bu sosyal sınıfların hareketleri, tezatları ve mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk nizamını ayakta tutmağa ve idame etmeğe matuf bir siyaset olarak tarif edilebilir.” (Kessler, 1945: 4)

20. yüzyılda sınıf çatışması, yasal araçlar kurumsallaştırılarak sürdürülmek zorunda kalmıştır. Çıkar çatışması kontrol altına alınarak sosyal barışın sağlanması ve sürdürülmesi amacı doğrultusunda devlet müdahalesi gündeme gelmiş ve dayanışma ilkesi çerçevesinde sosyal tarafların hak ve yükümlülükleri tanımlanarak sınıf mücadelesi sistem içine çekilmiştir. Devletin ekonomik bakımdan güçsüz olanları koruyucu müdahalelerinin, mevzuatın ve hukuksal öğretinin bir aşaması olarak işgücü piyasasında rekabet karşısı yeni bir hukuk dalı (iş hukuku) doğmuştur (Talas, 1992: 14). Sendikal hakların kazanılmasıyla yasa veya iş sözleşmelerinin içeriğinin belirlenmesinde başlıca düzenleme tekniği olarak toplu düzenleme, bireysel sözleşme serbestisinin yerine ikame edilmeye başlanmıştır (Rodriguez ve Bravo-Ferrer, 2003: 31 ve 38).

Sosyal politika alanındaki bu gelişmeler ileri sonuçlar doğurmuştur. Toplu pazarlık, olağan ve barışçıl bir piyasa işleyişi olarak bütün yönleriyle desteklenirken, sendikaların toplu pazarlık aracılığıyla üyeleri için kazanmaya çalıştıkları asgari düzeyde (insan onuruna yaraşır) uygar bir yaşam düzeyine kavuşma hakkı ilke olarak bütün yurttaşlara tanınmıştır (Marshall, 1950: 68). Sivil ve siyasal haklarla birlikte sosyal haklar da yurttaşlık statüsünün önemli bir unsuru haline gelmiştir. Böylece refah, yurttaşlığın bir parçası olduğu gibi, yurttaşların refahı da kamu politikasına dahil olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından modern refah devletin kurulmasıyla sosyal hakların oluşumu tamamlanmıştır (Dean, 2013: 18-19; Mead, 1991: 49).

Refah Devleti Dönemi

Sosyal hakların temelinde sosyal eşitsizliklere verilen tepki yatmaktadır. Sosyal sorun, yani sınıf çatışması karşısında bir sosyal politika aracı olarak devlet müdahalesinin kabul görmesi işçi sınıfının taleplerinin yarattığı baskıdan kaynaklanmıştır. Refah devleti ise kapitalizmin bir yandan sermaye birikimi için koşullar yaratma, diğer yandan da bu üretim biçiminin toplumsal meşruiyetini sağlama gibi birbiriyle çelişen iki zorunlulukla karşı karşıya kalmasının sonucunda biçimlenmiştir. Sermaye birikim sürecinin içerdiği sınıf çelişki ve çatışmalarını azaltmak için asgari düzeyde ekonomik refah ve güvenlik hakkında, toplumsal mirastan tam olarak pay alma ve toplumda geçerli olan standartlara göre uygar bir varlık olarak yaşama hakkına kadar uzanan sosyal haklar yurttaşlığa bağlanmıştır (Gilbert, 2002: 158). Böylece 20. yüzyılın buluşlarından biri olan modern refah devletin oluşumunda salt sınıfsal çıkarlar son derece önemli bir rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda sınıflar arasında istikrarlı ekonomik büyüme, yüksek üretim ve tüketim düzeyi ile giderek artan refahın kurumsallaştırdığı bir toplumsal uzlaşmaya da varılmıştır. Sosyal sınıflar/ taraflar, toplu çıkarları doğrultusunda yeniden dağıtım politikaları ve devletin rolü konusunda anlaşmışlardır.

Bu bağlamda, yurttaşlık statüsünde sağlanan gelişmenin kapitalizmin sınıf sistemini değişime zorlayan bir nitelik taşıdığı iddia edilmiştir. Bu iddiaya göre, refah devletinde sınıflar arasındaki eşitsizliğin azaltılması hala sosyal hakların amacı olmakla birlikte, yeni bir anlam kazanmıştır. Bu anlamda, sosyal haklar salt toplumun alt kesimlerindeki yaygın yoksulluğun azaltılmasına değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlik modelinin değiştirilmesine yönelik bir girişimdir (Marshall, 1950: 69 ve 4). Yurttaşlık statüsü sivil ve siyasal haklardan, sosyal haklara doğru genişleyerek sosyal yurttaşlık içeriğini kazanmıştır. Sosyal yurttaşlığa doğru bu geçiş sayesinde sınıfsal ayrıma dayalı sosyal eşitsizlikler giderilebilecektir. Son derece geniş kapsamlı olan sosyal haklar, yurttaşların sahip oldukları araçları ve ödeme gücünden bağımsız olarak, temel toplumsal risklere karşı korumaya sahip olmalarını sağlamıştır (Arın,

1997: 56. Dolayısıyla, sosyal hakların, sınıf farklılıklarını ortadan kaldıracılabileceği düşünülmüştür (Dean, 2013: 19).

Böylece refah devletinde eşitleme, sınıflar arasında değil, bu amaçla artık tek bir sınıf gibi ele alınan nüfusu oluşturan bireyler arasında gerçekleşmiştir (Marshall, 1950: 69). Bu gelişmeler, sosyal politikanın tarihsel süreç içinde genişlemesine yapılan vurgunun da gerekçesini oluşturmıştır.

“Sosyal politikayı geniş kapsamlı anlamında aldığımız zaman önümüze; topluma bir bütün olarak bakan, toplum içinde bütün sınıfları ilgilendiren, çok çeşitli konuları sınıf farkı gözetmeksizin ele alan bir disiplin çıkar.” (Talas; 1992: 15)

Öncelikle sosyal hakların, yurttaşlar arasındaki ekonomik eşitsizliğin azaltılmasını amaçladığı belirtilmelidir. Bir başka deyişle, sınıflar arasında ekonomik eşitliğin sağlanmasına ilişkin herhangi bir taahhüt içermemiştir (Gilbert, 2002: 158). Bununla birlikte, kapitalizmin bir tür “sınıfsız toplum” idealini savunması ilginç bir örnek oluşturmıştır. Gerçekten, soğuk savaş döneminde sosyalizmin “alternatif bir sistem” olarak varlığı dahi politikaların oluşumunda son derece etkili olmuştur.

Diğer yandan, devlete yeni ve özgün roller veren sosyal haklarla birlikte, sosyal politika geniş bir anlama kavuşmuştur. İşgücünün bireysel ve toplu olarak çeşitli zaman dilimlerinde, günlük rutinlerden bireysel yaşam döngülerine ve kuşaklararası yeniden üretimine kadar geniş bir alanda roller üstlenmiştir. İşte bu roller, geniş sosyal politika alanını oluşturmıştır. Geniş sosyal politika alanı, işgücü kurgusal bir “meta” olduğu için önem taşımaktadır. Çünkü işgücü, işgücü piyasasında “alınır satılır” ve üretime değer katabilse de kar amacı güden kapitalist işletmeler tarafından doğrudan (yeniden) üretilmemektedir. İşgücü, piyasaya dışarıdan girmekte ve emeğin taşıyıcısı olmanın ötesinde değişik kimliklere sahip bireylerde somutlaşmaktadır (Jessop, 1999: 349).

İşgücünün soyut bir “meta” olarak yeniden üretilmesi için refah devletinde sosyal politika önlemleri aileleriyle birlikte bütün çalışanların ekonomik büyümenin sonuçlarını paylaşabilmeleri amacıyla oluşturulmuş ve kitle üretimi ile kitle tüketimi döngüsüne uygun olarak ve ulusal talebe katkı yapacak biçimde toplu tüketim biçimlerinin geliştirilmesine yöneltilmiştir (Jessop, 1999: 350). İş hukukuyla iş güvencesi ve sosyal sigortalar ile devlet transferlerine dayalı bir yapılanma çerçevesinde gelir güvencesi sağlayan önlemler alınmıştır. Çalışanlar sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla işsizlik, hastalık, engellilik, yaşlılık gibi çalışamayacakları durumlarda da gelir sağlayabilmiş ve tüketim normlarını kısmen de olsa, sürdürebilmiştir.

Ancak, işgücünün emeğin taşıyıcısı olarak değişik kimliklere sahip bireylerde somutlaşması işgücünün yeniden üretim sürecinde farklı sorunlara yol açmıştır. Bu

sorunlar, işgücünün bireysel ve toplu olarak sermayenin gereksinimlerine uygun olmaması ya da güvenli bir gelirden veya yaşamını sürdürmesini sağlayacak diğer olanaklardan yoksun kalması gibi ekonomik nitelik taşıyabilmektedir. Ayrıca, bu kişi veya grupların yaşadığı sosyal içerme ve sosyal kaynaşma sorunlarıyla karşı karşıya kalılabilmektedir. Siyasal olarak da devletin bu tür sorunlara müdahalesinin meşruiyeti ve devletin işçilerin sahip olabileceği çeşitli kimliklerle ilişkisi hakkında sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Jessop, 1999: 349).

Bütün bu sorunlar bağlamında ayrımcılık ve eşitsizlik yaratan toplumsal ve kültürel yapılarla mücadele edilmesi de sosyal politikanın konuları arasına katılmıştır. Geliştirilen sosyal politika önlemlerinin kapsamı çok çeşitli kişi, grup ve konulara doğru genişlemiştir. Bu önlemler, yoksul ailelerin çocuklarının eğitim giderlerinin karşılanması gibi sosyal yardımlarından, evdeki yaşlı veya hastalara bakım hizmeti verilmesi gibi sosyal hizmetlere kadar çeşitli refah hizmetlerini kapsamıştır. Hatta yaşlıların bakımı konusunda sorumluluğu aileden çok toplum üstlenmiştir, denebilir. Bunun gibi, kadınların işgücü piyasasına katılımı çocuk bakım izni ve çocuk bakım merkezleri aracılığıyla desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, evde şiddete uğrayan kadınlar ve çocuklar için sığınma evleri uygulaması da sosyal hizmetlerin konuları arasına girmiştir. Refah hizmetlerinin gelişmesi, ücretli çalışma ile refahtan pay alma arasındaki bağı belirli ölçüde zayıflatmıştır.

Refah Devleti Sonrası Dönem

70'li yılların ikinci yarısında yaşadığı krizin ardından kapitalist ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasında yeni liberal ideolojiye dayanılmıştır. Yeni liberalizmin yayılması, sosyal sınıflar arasındaki güç dengesini değiştirmiş ve sermaye sınıfının üstünlüğünü açığa çıkarmıştır. 80'li yıllarla birlikte, refah devletinin biçimlendirdiği ve dayandığı koalisyonun sürdürülmesine yardım eden sınıflar arasındaki uzlaşmanın zayıfladığına tanık olunmuştur. Bu da refah devletine özgü değerlerin, sosyal kimliklerin ve refah devletiyle birlikte gelişen ortak çıkarların değişimiyle yansımıştır. Yeni liberal ekonomik ve politik ilkelerin baskın olduğu soğuk savaş sonrası dönemde toplumsal çıkarlar, ortak değerler ve sosyal kimlikler yeniden tanımlanmıştır. Yeniden yapılandırılan refah devletinde sosyal sınıflara dayalı yeniden dağıtım politikaları reddedilmiş, bunun yerine çoğulcu bir kimlik politikasına ve karşılıklı saygı, yakınlık ve özerklik üzerinde duran farklılığın politikasına, yasal hakların bürokratik idaresi ve tek tip kamu hizmetleri yerine kişisel güçlendirmeye önem verilmeye başlamıştır (Jessop, 1999: 353).

90'lı yılların ortalarından itibaren post-modern refah devleti yeni refah sistemi olarak sunulan sosyal yatırım modeline dayandırılmıştır. Sosyal yatırım kavramının içeriği belirsiz olmakla birlikte, iki temel hedefi, yani insan sermayesine yatırım ve işgücü piyasasına tam katılım sözkonusudur. Sosyal yatırım modeli

çerçevesinde refah devleti işsizliği azaltma iddiasıyla çalışmaya bağlı olarak yeniden yapılandırılmış ve geleneksel refah yardımlarından çok insan sermayesine yapılan kamu yatırımlarına ağırlık verilmiştir (Pintelon vd., 2013: 53). Bu yatırımlar arasında getirisi en yüksek olanın da geleceğin yurttaşları olarak çocukların insan sermayesine yapılacak yatırım olacağı düşünülmüştür (McKeen, 2006: 869). Bir anlamda refah devleti, insan sermayesine yatırım mekanizması haline getirilmiştir (Taylor-Gooby, 1997: 190).

Çalışmaya bağlı refah devletinde işgücünün toplumsal yeniden üretimi için sosyal politika mali istikrar, ekonomik büyüme ve rekabet edebilirlik gibi ikincil sorun alanlarına tabi kılınmıştır. Bu nedenle, pek çok ülkede sosyal politika kararları maliye bakanlıklarının kontrolü altına alınmıştır (McKeen, 2006: 868-869). Günlük yaşamdaki en sıradan işlemler bile fayda-maliyet analizine bağlı tutulurken, sosyal politika uygulamaları da bunun dışında tutulmamıştır (Ferge, 1997: 24). Refah harcamalarının gerekçesi ekonomik başarıya katkısına bağlanmıştır. Sosyal politika gündemi ulusal refah için anahtar olarak da görülen uluslararası ekonomik rekabet edebilirlik hedefine doğru yeniden yönlendirilmiştir. Bu nedenle, sosyal yurttaşlık ve dayanışma gibi değerlerin yerine, bireylerin rekabetçi bir piyasada daha etkin rekabet etmelerini desteklemiştir. Ekonomik alanın öncelik kazanması salt tam istihdam hedefinin değil, aynı zamanda evrensellik ilkesinin de artık dokunulmazlığını yitirdiği anlamına gelmiştir. Bu durum, sosyal politikanın evriminde ayrı bir aşama oluşturan refah devletinin sona erdiğini göstermiştir (Taylor-Gooby, 1997: 172; Sage, 2012: 369).

İşgücü esnekliğine duyulan gereksinim ve esnekliğin bedelinin bireysel sorumluluk alanına aktarılmasına ilişkin güçlükler piyasa ekonomisinde çalışmayı veya topluma çeşitli yollarla aktif olarak katkıda bulunmayı teşvik eden politika reformları yapılarak aşılmaya çalışılmıştır. Bu tür reformlar yoluyla refah yerine, çalışmaya bağlı refah devletine, sosyal haklar yerine sosyal yükümlülüklerle, pasif yerine aktif sosyal politikaya geçilmiştir. Bu geçiş, İngiltere’de sosyal demokrat bir bakış açısını temsil eden “üçüncü yol” olarak anılmıştır (Gilbert, 2002: 10).

Çalışmaya bağlı refah, tartışmalı bir biçimde, yurttaşlık rejiminin değişmesine yol açmıştır. Çalışmaya bağlı refah devletinde, hak ve yükümlülüklerin karşılıklı olmasına büyük önem verilmiştir (Pintelon vd., 2013: 53). Karşılıklılık ilkesinin benimsenmesi, sosyal hakların işgücünün yükümlülüklerine bağlı olmasını gerektirmiştir, yani haklar sorumluluklara uygun olmalıdır, yurttaşlığın esası budur (Standing, 1990: 317 ve 319). Ancak bu durumda işgücü piyasasına katılımın artırılması hedefi, koşulsuz sosyal haklara dayanan geleneksel sosyal yurttaşlık anlayışının değişmesine neden olmuştur (Gilbert, 2002: 16).

Çalışmaya bağlı refah devletinin en temel iddialarından biri aktif yurttaşlığın geliştirilmesidir. Aktif yurttaşların refahtan pay almasının çalışma koşuluna

bağlanması işlevselliklerini artıracaktır. İşlevsellik, yurttaşların öğrenme, çalışma, ailesine destek olma ve başkalarının haklarına saygı duyma gibi sosyal yükümlülükleri içeren görevlerini yerine getirme yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Standing, 1990: 317 ve 319). İlk bakışta son derece olumlu bir izlenim bırakan ve hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bu tür işlevlerin aktif yurttaşlıkta ne tür tutum ve davranışlara karşılık geldiğinin açığa çıkarılması önem taşımaktadır.

Buna göre, çalışma işlevini yerine getiremeyen işsizlere devletin desteği yalnız kendini geliştirmeye isteklilik ve taahhüt sergileyenleri hedefleyecektir (McKeen, 2006: 869). Desteğin hak edilmesi işsizlerin aktif olarak iş araması, mesleki eğitim programlarına katılması ya da kamu yararına çalışmayı kabul etmesi gibi yükümlülüklerle bağlanmıştır. Sosyal yatırım devleti ve aktif yurttaşlık sosyal politika önlemleri aracılığıyla bireyleri disipline etmiş ve işgücü piyasasına katılımı zorunlu kılmıştır. İstihdam edilebilirlik yaklaşımı ise istihdam ile güvence arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur.

Yoksulların kamu hizmetlerine gereksinim duymasının nedeni olarak bireysel tutum ve davranışları gösterilmiştir. Bunlar arasında iş beğenmeme, suç işleme, alkol kullanma veya boşanma sayılabilmektedir. Bu tür davranışların sosyal yardıma gereksinim duyanlar arasında yaygın olduğu ve sorunun bireysel hesap verebilirliğin olmamasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Aktif yurttaşlık, aynı zamanda, işletmecilik/girişimcilik kültürünün gerekli bir tamamlayıcısı olarak tanımlanmış ve hayırseverlik faaliyetleri ile gönüllü hizmetleri de içermiştir. Kamu hizmetleri önemli ölçüde özelleştirilmiş, pek çok kamu okulu ve hastanesi kapatılmıştır. Bunların yerine, siyasetçiler tarafından aile, akrabalar, arkadaşlar ve komşuların bakıma katkısının en üst düzeye çıkarılması ve yaşlı ya da hasta bakımının aile veya topluluk içindeki bir hizmetten giderek onlar tarafından sağlanan bir hizmete dönüşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu anlamda, ailesine destek olma işlevi gereği aktif yurttaşlık bazı durumlarda doğrudan bir hizmetin sağlanmasına, örneğin, yakın bir akrabaya enformel bakıcı olarak hareket etme yükümlülüğü getirilmesine bağlı hale getirilebilmiştir (Dean, 2013: 32-33).

Dolayısıyla, refah devleti yurttaşlarının sosyal haklarını genişletmeye çalışırken, çalışmaya bağlı refah devleti işletmelere fayda sağlayan ve toplumsal gereksinimleri ikinci plana atan refah hizmetleri sunmakla yetinmiştir. Sosyal güvenlik reformlarında sosyal politika için yeni bir insan kaynakları gerekçesi resmi olarak benimsenmiştir. Bu yeni gerekçe ile sosyal programlar piyasanın hizmetine girmiş ve devletin güvencesi altında olan sosyal haklar düşüncesi tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, çalışmaya bağlı refah devleti, refahı toplum ile birey arasındaki karşılıklı yükümlülükler biçimine ve yurttaşları da refah tüketicisine dönüştürdüğü için eleştirilmiştir (Standing, 1990: 317 ve 319). Gerçekten, yeni yüzyılda refah devletleri kaynakların dağılımında bir mekanizma olarak seçim ve

rekabeti giderek daha çok kullanırken, yurttaşı da kendini daha çok tüketici olarak görmeye teşvik etmiştir (Land, 2011: 81). Bu durum, bir çokuluslu işletmenin (Unilever) yöneticisinin sözleriyle adeta müjdelenmiştir: “*Eski, katı engeller ortadan kalkıyor: sınıf ve rütbe, mavi yakalı ve beyaz yakalı, belediye kiracısı ve ev sahibi, çalışan ve ev hanımı. Giderek daha çok tüketici oluyoruz.*” (Carrier, 2012: 264).

Etik ve sosyal değer için piyasanın diline üstünlük tanınması, yurttaş kavramının yerini giderek “girişimci tüketici” kavramının almasına neden olmuştur. Gerçekten, sivil kültür giderek tüketici kültürüne dönüşmüştür. İşletmeler için müşteriler/tüketiciler, mal veya hizmet piyasasında varlıklarının değerini kişiselleşmiş tercihleri yoluyla en üst düzeye çıkarmaya uğraşan özerk (bireysel) aktörler olarak betimlenmiştir (Gay ve Salaman, 1998: 59). Bireyler en iyi bilenler olarak gereksinmelerini piyasa mekanizması yoluyla karşılayabilecek ve refahlarını artıracabileceklerdir.

Refahın piyasalaşması, özelleştirilmesi ve kamu hizmetleri yönetişiminin değişmesi yurttaşlık hakkını da niteliksel bir değişime uğratmıştır. Buna göre, sosyal haklar, tüketici odaklı bir hak biçimine bürünmüştür. Ancak sosyal hakların yurttaşlara “piyasadan bağımsız olarak var olma hakkı” tanıyan niteliğiyle çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Niteliksel bir değişime uğratılması sosyal hakların statüsünü de belirsizleştirmiştir (Gilbert, 2002: 16; Dean, 2013: 37).

80’li yıllarda özelleştirme, kamu hizmetlerini piyasalaştırılarak seçeneklerin artırılması ve tüketicilerin güçlendirilmesi açısından genellikle övülmüştür. Sigortaya dayalı özel sağlık hizmetlerine ve emeklilik sistemlerine verilen desteğin gerekçesi yurttaşlara devletten bağımsız olma seçeneği olarak sunulmuştur. Gerçekte ise yurttaşlık statüsüne dayalı sosyal hakların yerine, sigorta sözleşmesine dayalı sivil haklar konmuştur. Benzer biçimde, sosyal politikanın bazı alanlarında da kısmi özelleştirme yöntemiyle kamu ve özel sektör arasında rekabet yaratılması ve kamusal hizmetlerin dayandığı anlayışın değiştirilmesi amaçlanmıştır. Gerekçe olarak da yurttaşların bir hizmete erişme hakkı varsa, hizmet sağlayıcılar arasında seçim yapma hakkına da sahip olması gerektiği ileri sürülmüştür. Oysa, hizmetin sunulduğu aşamada herhangi bir ödeme gerekmesi bile, hizmet kullanıcısının hakları, bir yurttaşın sosyal haklarından çok ödeme yapan bir müşterinin sivil haklarına benzer kılınmıştır (Dean, 2013: 33).

Özelleştirme ile fiyat mekanizması, yoksulların ödemeye güçlerinin yetmeyeceği hizmetleri tüketmekten vazgeçirecek biçimde kullanılmıştır. Genellikle tekeli tedarikçilerin yüksek fiyatlarını ödemeye gücü olanların hizmetlerden yararlanmasını sağlamıştır. Böylece, sağlık hizmetleri ve geçmişte kamuya ait diğer hizmetler, iki veya daha çok katmanlı piyasalarda her sınıfa uygun fiyat ve kalite düzeyinden sunulmaya başlamıştır. Gelir düzeyi yüksek olanlar için hizmet kalitesi artarken, üretimin üzerinde neredeyse hiç kontrolü olmayan halkın çoğunluğu

istese de verimsiz olarak nitelenen kamu hizmetlerine kıyasla ya daha az hizmet alabilmiş ya da hiç hizmet alamaz hale gelmiştir (Tabb, 2004: 196).

İngiltere’de Hasta Hakları Sözleşmesi’nde hastaların hakları tanımlanırken yurttaşlar kamu hizmetlerinin tüketicisi olarak nitelenmiştir (Dean, 2013: 189). Benzer kamu hizmet standartlarının iyileştirilmesi taahhüdüyle yürürlüğe konan Yurttaşlık Sözleşmesi (1991) de hizmetlerin kalitesi ve doğrudan veya vergiler yoluyla yapılan ödeme arasında bir bağ olduğu varsayımına dayandırılmıştır. Bu nedenle, hizmetlerden en iyi biçimde yararlanabilen işlevsel/yetkin yurttaşlar, başarılı tüketiciler olarak betimlenmiştir (Dean, 2013: 35). Gerçekte ise örneğin sağlık ve sosyal bakım hizmetlerini tüketenler güçsüz ve korunmaya muhtaç olsalar da sosyal güvenlik yardımı gereksinim duyan işsizlerin veya yerel yönetimden destek isteyen evsizlerin kendi tercihleriyle “müşteri” olabilme olasılıkları bile kalmamıştır (Dean, 2013: 230).

Diğer yandan, piyasa ve demokrasi arasında varsayılan ilişki, küreselleşme sürecindeki bakışsımsızlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Yeni liberal ideolojide iki kavramın birbirini güçlendirdiği ileri sürülmesine rağmen, özgürlüğün piyasa ekonomisindeki ve siyasal demokrasideki yorumları arasındaki ilişki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde karmaşık bir hal almıştır. Her yetişkinin bir oy hakkı olmasına ilişkin demokratik ilke, serbest piyasada zenginlerin yüksek satın alma güçleri nedeniyle yoksullardan daha belirleyici olabileceği kaygısını da beraberinde getirmiştir. Bu bakışsımsızlık, gelir dağılımındaki adaletsizlikle birlikte oy kullanan yoksulların oranı arttıkça daha da keskin hale gelmiştir. Bu nedenle, piyasada tam serbestinin olması, demokratik bir yönetimin sürdürülebilmesini güçleştirmiştir. Sonuçta, gelişmekte olan ülkelerin küresel piyasa güçleri üzerindeki kontrolleri daha da azalmış, hatta tamamen yitirilmiştir (Bhaduri, 2016: 33).

Sosyal Politika ve İşçi Sınıfı

Sosyal politika çok disiplinli bir alan olarak diğer bilim dallarıyla etkileşim halindedir. Bu nedenle, sosyoloji alanında sınıf hakkında yaşanan tartışmalar sosyal politikayı yakından ilgilendirmektedir. Sınıfsal çıkarlar yerine kimliğin konması ve sınıf oluşumunda çalışma yerine cinsiyet, din veya etnik köken gibi ayrımların ön plana çıkarılması bu tartışmaları daha da önemli kılmaktadır.

Sınıfa İlişkin Tartışmalar

İşçi ve sermaye sınıflarının varlığı bütün kapitalist toplumları belirleyen evrensel bir ayrım oluşturmaktadır. Bu nedenle, sosyal politika açısından sınıfsal çıkarların farklılığı cinsiyet, ırk ya da etnik köken gibi diğer bütün farklılıkların önüne geçmiştir.

“Modern içtimai siyaset kavramı bizi, bugünün genç kapitalist sınıflarının canlı ve bereketli hayatının içine atmakta ve gözlerimizi sınıf uyanması, sınıf mücadelesi ve sınıflar arasındaki ihtilafları telif ve tesviyeye çalışan siyasetçilerin gayretleri gibi bir takım hadiselerle çevirmektedir.” (Kessler, 1945: 6-7)

Sosyal sınıflar pek çok farklılık ve eşitsizlik türüne göre içsel olarak bölünebilmektedir. Ancak sosyal politikada sınıf, ekonomik ve mesleki bir küme olarak kabul edilmiştir.

“Toplumsal sınıfların başlıca niteliği ve bunları açık olarak, kastlardan ve feodal toprak sahiplerinden ayıran öge, her şeyden önce bu toplumsal sınıfların ekonomik gruplar olmalarıdır. Bunlar yasal ya da dinsel bir otoriteden doğmamışlardır.” (Talas, 1981: 21) Bir başka tanıma göre, “işçilik salt bir hukuksal statü değil, aynı zamanda yaşam ve aidiyet biçimidir. Sınıf, üretim araçları karşısında aynı durumda bulunan, aynı yaşam biçimini paylaşan ve bütün bunların bilincinde olan insan topluluğudur.” (Talas, 1992: 25)

70’li yıllarda sınıfa yönelik ilgide ve bilimsel çalışmaların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Yeni liberalizmin yükselişe geçtiği, kapitalist ekonomik sistemin yeniden yapılandığı, yeni teknolojiler, post-fordizm ve küreselleşme gibi bir dizi toplumsal değişimin meydana geldiği 80’li yıllarla birlikte sınıf konusuna duyulan ilginin azalmaya başlamıştır. 90’lı yıllara gelindiğinde ise sınıf eşitsizlikleri çevresinde örgütlenmiş toplumsal ilişkilerin sonunun geldiği ileri sürülmüştür (Savage, 2003: 535). Sınıfa dayalı ayırım, kuramsal tartışmalarda önemini yitirmiş ve sınıfa üstü örtük biçimde yoksulluk, sosyal dışlanma ve ücret başlıkları altında ele alma eğilimi belirmiştir.

Sınıfın varlığına ve sınıfsal çıkarların çatışmasına yönelik kuşkucu yaklaşımlar Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından, F. Fukuyama’nın Tarihin Sonu (1992) başlıklı eseriyle liberalizmi insanlığın tek ideolojisi olarak ilan ettiği ve A. Gorz’un Çalışmanın Sonu (1980) başlıklı eseriyle proletaryanın sonunun geldiğini müjdelediği zaferin coşkusu ile hız kazanmıştır (Carrier, 2012: 264). Fukuyama’ya göre, sınıf sorunu “Batı” ülkelerinde başarıyla çözülmüştür. Modern Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin eşitlikçi yapısı, K. Marx’ın öngördüğü sınıfsız toplumun temel başarısını temsil etmektedir. Bu, ABD’de zengin ve yoksul ayırımının olmadığı veya aralarındaki uçurumun son yıllarda derinleşmediği anlamına gelmemektedir. Ancak ekonomik eşitsizliğin nedenleri, temelde eşitlikçi ve ılımlı bir yeniden dağıtımcı olan toplumun dayandığı hukuksal ve sosyal yapısıyla değil, toplumu oluşturan grupların kültürel ve sosyal özellikleriyle ilgilidir. Bu özellikler de modern dönemin öncesindeki koşulların tarihsel mirasıdır. Dolayısıyla

ABD’de siyahların yoksulluğu, liberalizmin doğal bir sonucu değil, köleliğin resmen kaldırılmasından çok sonra da devam eden kölelik ve ırkçılığın mirasıdır (Fukuyama, 1989: 9).

Sınıfın sonunun geldiği iddiaları ortak sınıf bilincinin yitirilmesi, sınıfa bağlı oy kullanma davranışının öneminin azalması ve tüketim kalıplarının giderek farklılaşması gibi sınıfların giderek daha çok parçalandığını gösteren bulgulara dayandırılmıştır. 80’li yılların sonuna doğru önde gelen sosyologlar tarafından sınıf kavramının artık hiçbir işe yaramadığı ileri sürülmeye başlamıştır (Hebson, 2009: 28; Pintelon vd., 2013: 53; Clark, Lipset, 1991: 397). Sınıfın eski önemini yitirmesi, birbirinden oldukça farklı iki sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçleri bir yandan sınıfın sonunun geldiği iddiasına dayanan post-fordizm ve post-modernizm gibi akımlar, diğer yandan da sınıfın terk edilmesi yerine üzerinde yeniden düşünülmesini savunan yeni kuşak analistlerin arayışlarını yansıtan çalışmaları biçimlendirmiştir.

Post-fordizme geçişle birlikte endüstriyel üretim ve geleneksel meslek gruplarındaki gerileme bir kimlik olarak sınıfı zayıflatmaya başlamıştır. İşgücü piyasasının esnekleşmesi ve aile yapılarının istikrarsızlaşmasına ilişkin tartışmalarda sınıf büyük ölçüde ilgisiz bir kavram olarak görülmeye başlanmıştır. En iyi olasılıkla da artık önemi kalmayan geçmişe ait eski bir toplu kimlik olarak nitelenmiştir. Ancak şaşırtıcı olan eşitsizliklerin giderek artmasına karşın, sınıf eşitsizlikleri ve sınıf bilincinin toplumdaki temel konumunu yitirmiş olmasıdır. Gerçekten, daha çok algısal düzeyde olmakla birlikte zaman zaman da gerçek anlamda ekonomik eşitsizlik karşısında kaygı duyulmaktan vazgeçilmiştir (Strangleman, 2008: 15). Daha çok şaşırtan ise eşitsizliğin varlığının değil, sınıf açısından tanımının sorgulanır hale gelmesidir (Hebson, 2009: 29).

Endüstriyel üretimin geride kalıp bilgi üretiminin öne çıktığı küreselleşme sürecinde sınıfın sonunun geldiğini düşünen yazarlar tarafından işçi sınıfı tamamen pasif bir “kurban” olarak betimlenmiştir. Ayrıca işçi sınıfının özgün kültürünün tarihsel olarak değersiz olduğu düşüncesini yansıtmaya biçimleri karamsarlığı daha da artırmıştır. Bu yazarlar arasında A. Gorz, modern çalışmaya karşı düşmanlığı açısından belki de en tutarlı olanıdır. Gorz, çalışmanın geriye dönük olarak idealize edilmesinden dolayı aksine inanılsa da ücretliler toplumunun en parlak döneminde bile çalışmanın bir sosyal kaynaşma veya bütünleşme kaynağı olmadığını iddia etmiştir. Bu ideale göre, geçmişte işçiler yoksul olsalar bile istikrarlı bir yapının oluşturduğu temele dayanarak kimliklerini geliştirebilmişlerdir. Dolayısıyla hem iyi bir işçi hem de iyi bir insan olarak ailede rol model oluşturmuşlardır. Buna karşın Gorz, (modern) çalışmanın işçileri devasa bir makinenin işlevsel olarak uzmanlaşmış dişlileri halinde toplumsal emek sürecine, üretim ilişkilerine kattığını

kabul etmiş, ancak bireyler arasında kurduğu sosyal bağın soyut ve zayıf olduğunu ileri sürmüştür (Strangleman, 2007: 85; Strangleman, 2008: 17).

Yazar ayrıca post-fordist dönemde işçilerin ve işverenlerin çalışmadan bekledikleri ve elde ettikleri hem niceliksel hem de niteliksel olarak değişmiştir. Sermayenin giderek daha kısa dönemli bir bakış açısına ve beklentilere sahip olması toplumdaki ilişkileri istikrarsız ve geçici kılmıştır. Bu koşullarda iyi ve başarılı bir işçi olmak için tek bir işe ya da işverene bağlılıktan vazgeçmek, küresel işgücü piyasasında akıcı ve esnek olmayı kabullenmek gerekmiştir. İş hukukunun esnekleştirilmesi ve iş mevzuatının kuralılaştırılması esnek çalışma biçimlerini yaygınlaştırmıştır. Post-fordizmde istikrarsızlık, değişkenlik, esneklik, geçicilik ve dayanaktan yoksunluk ile belirginleşen çalışma koşullarının öngörülemez hale gelmesi işçi sınıfını zayıflatmıştır. Bu nedenle, çalışmanı sonu, belirli bir toplumsal aidiyet biçiminin ve belirli bir toplum türünün yok olması anlamına gelmiştir (Strangleman, 2007: 85).

Bu bağlamda, işçi sınıfı tanımlanırken üretimle doğrudan ilişkisinin esas alınmasının modasının geçtiği (!) iddiası büyük bir destek bulmuştur. Söz konusu iddia çerçevesinde yaşamın bütün yönleri bir biçimde kapitalist para ağının kapsamına girdiğinden, sermaye sınıfının fiilen bir parçası olmayan herkesin, ayrışmamış/farklılaşmamış bir kitlenin parçası olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kapitalist üretim süreçleriyle kesin bir biçimde ilgisi kurulmayan bu kitle de işçi sınıfının yerini almalıdır. Bu amaçla geliştirilen kavramlardan biri 2011 yılında açıklanan “prekarya” (eğretiler) olmuştur (Huws, 2013: 80). Yeni bir sınıfı temsil eden prekaryanın çıkarlarının geçmişteki örgütlenme modelleriyle etkili bir biçimde savunulması olanaklı görülmemiştir. Bununla birlikte, prekaryanın üyeleri arasında düşük ücretler karşılığında ve esnek koşullarda çalışmanın yaygın olması geçmişte endüstri işçilerinin sahip olduğu dayanışma ve insan onuruna yaraşır biçimde yaşama olasılığını neredeyse yok etmiştir (Linkon ve Russo, 2016: 8).

Post-modernizm, devletin yurttaşların refahına yönelik taahhüdünü zayıflatan yeni liberal paradigmanın bir parçası olarak doğmuştur. Üstelik, post-modern ideoloji ulusal ve uluslararası sermayenin çıkarlarıyla yoğrulmuş yeni liberal değerlerle eşitlenmiştir (Taylor, 1998: 329). Yeni liberalizmin sistem ve yapı karşıtlığı da post-modernizme yansımıştır (Carrier, 2012: 264). Toplumsal yaşamda artık aile, devlet ve sınıf gibi yapıların yerine, çeşitlilik ve esneklik gibi temaların belirleyici hale geldiği savunulmuştur. Bir başka deyişle, öznelere nitelemek için benimsenmiş terimlerin yerini nesnelerin durumunu anlatanlar almıştır. Bu durumda, refahın sağlanması için varolan yapı ve sistemler, üzerine yaşam kurabilecek bir temel olmaktan çıkmıştır. Bu tür toplumsal yapılar, yeni gereksinim kalıplarına uygun olmadığı ve yeni siyasal çıkarla uyumlu bulunmadığı için “eskimiş” olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir (Taylor-Gooby, 1997: 175 ve 176).

Sınıf tartışmalarında kendi içinde farklı yaklaşımlar geliştiren yeni kuşak analistler de etkili olmuştur. Sınıfın anlamına yönelik daha kesin ve sınırlı bir yaklaşım benimseyenler, sınıf yapısının kültür üzerinde belirleyici olduğuna dikkat çekmiştir (Bottero, 2004: 988). Bu grup, sınıf analizini yöntem ve sınıflandırma sorunları çevresinde daha dar bir alana odakladığı için eleştirilmiştir (Strangleman, 2008: 15).

Sınıfın sonunun geldiği iddialarına ve eski gücünü yitiren geleneksel sınıf kuramına karşı çıkan yeni kuşak analistler sınıf analizinin kapsamını ve çerçevesini dönüştürmeyi denemiştir. Çalışmalarında ekonomik sınıf yapısının statü veya kültür farklılıklarına yol açtığı eski analitik modeli bütünüyle reddetmiş ve genişleterek dönüştürdükleri bir sınıf kuramını savunmuşlardır (Bottero, 2004: 985). Sosyal sınıfların salt ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal yeniden üretim biçimleri ve kültürel farklılaşmayla da yakından ilgili çok boyutlu yapılar olduğu anlayışına dayanmışlardır (Savage vd., 2013: 223).

Yenilenen analizde, sınıfı öncelikli olarak ekonomik bir kümeye “indirgemeyen” yolların bulunduğu iddiasıyla kültür ve kimlik ön plana çıkarılmıştır. Sınıf, dinamik bir kavram olarak ele alınmış ve sınıfa özgü uygulamalar ile kimliklerin kültürel süreçlerde ifadesini nasıl bulduğu ayrıntılı olarak açığa çıkarılmak istenmiştir. Bunun için sınıfsal ayırım terk edilmiş, sınıfa bireysel bakış açısıyla yaklaşılması yeğlenmiştir. Bir başka deyişle, sınıfın toplu düzey yerine bireysel düzeyde nasıl anlaşıldığına odaklanılmış ve sınıfa ilişkin süreçlerin günlük yaşamdaki üstü örtük izdüşümleri aranmıştır. Böylece, sınıf analizinin kapsamı bireylerin eğitim ortamını, yaşam tarzını ve zevklerini, yaşadıkları çevre ile toplumsal yaşamın duygusal ve duyarlı boyutlarını da içerecek biçimde genişletilmiştir (Hebson, 2009: 27-30).

Analizde nesnel bir bakış açısı yerine, sınıfı kimlik açısından tanımlayan öznel bakış açıları giderek yaygınlaşmıştır. Daha öznel yaklaşımlarla kişilerin sınıf kavramı hakkındaki düşünceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak ulaşılan sonuç, bir grup insanın nesnel bir başka grup insan, yani alt sınıf hakkındaki düşünceleri değil, bir grup insanın kendilerine göre, yani öznel olarak tanımladıkları bir başka kültürel küme olarak alt sınıf hakkındaki düşünceleri olmuştur. Bu durum, işçi sınıfının medyada sunulma biçiminin önemli olduğunu da göstermiştir. Öngörülebileceği gibi, medyada işçilerin “istenmeyen” olarak sunulması bireylerin algılarını etkilemiştir. Bu düşünce tarzı, diyalektik bir tanımlama sürecinde insanların kendileri ve kendilerine göre tanımladıkları (varsaydıkları) diğerlerinden farklılıkları hakkında hayal kurduklarını göstermiştir. Dolayısıyla, kişilerin salt sınıf kavramıyla değil, aynı zamanda algılarını biçimlendiren sınıfın çağrıştırdığı ekonomik, sosyal ve politik süreçlerle de bağlarının kopmuş olduğu ortaya çıkmıştır. Öyle ki bazen araştırmacıların ellerinde incelemek için salt bu tür bireysel

özellikler kalmıştır. Bu nedenle, “sömürü” söyleminin yerini, psikoloji biliminin terimlerine bırakması kaçınılmaz olmuştur (Carrier, 2012: 272-273).

Sınıf Yerine Kimlik

Sınıfın geri plana itilmesi kısmen yeni bir kimlik politikasının eski sınıf politikasının yerini alma eğiliminden kaynaklanmıştır. Bu eğilimi paylaşımlar, sınıf dışında kalan alanlarda ortaya çıkan toplumsal ayrışmalara odaklanmıştır. Gerçekten, yirminci yüzyılın son çeyreğinde politik alanda yaşanan değişimlerin bir yansıması olarak yeni toplumsal hareketlerin doğuşuna tanık olunmuştur. Her ne kadar insan hakları ve küresel yoksulluk gibi ekonomik sorunlara ilgi gösterecekler de esasen ikinci dalga feminizm ve ırkçılık karşıtı hareketler veya engelli, yaşlı ve eşcinsel hareketleri ön plana çıkmıştır. Irk ve etnik köken gibi sosyal kimlikler ile cinsiyet, yaş, fiziksel engellilik ve cinsel tercih gibi işgücü piyasasında ayrımcılık nedeni olan kişisel özellikler temelinde örgütlenen politik hareketlerin etkisi artmıştır. İktidar ve kaynak dağılımı konusundaki sınıfa dayalı mücadelede ihmal edilmiş konulara yönelen bu toplumsal hareketlerin uğruna mücadele ettikleri değerler ekonomik kaynakların “yeniden dağılımı” ile değil, “tanınma” ile ilgilidir (Dean, 2011: 125). Farklılığın tanınması yönündeki taleplerin artması milliyet, etnik köken, ırk ve cinsiyet bağlamlarında harekete geçen grupların mücadelelerini körüklemiştir (Fraser ve Honneth, 2003: 68).

Sivil haklar ve kadın hareketleri başlangıçta eski düzeni daha iyisiyle değiştirme amacı taşımış olsa da sonunda sistem ve yapıların reddine dayanan ve bireyciliği, yani bireysel yaşamları, düşünceleri ve değerleri yücelten bir çizgiye oturmuştur. Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte giderek teşvik edilen bireycilik de etnik ve kültürel haklar veya çevrecilik gibi alt-kimlikler çevresinde örgütlenmeye itilme sonucunu doğurmuştur (Carrier, 2012: 277).

Sivil haklar ve kadın hareketleri bireylerin haklarını ihlal eden kurum ve sistemlere karşı savunmaya geçmiştir. Buna göre, işçi ve sermaye sınıfları arasında değil, halk/yurttaşlar ile devlet arasında bir çatışma kurgulanmıştır. Bu tür hareketler belirli çıkarlara odaklanmış mücadeleler vermiş ve çatışmayı ekonomik sınırlar yerine siyasal sınırlar içinde tutmuştur. Siyasal çatışmalarda grup kimliği, siyasal mücadelenin temel aracı olarak sınıf çıkarının yerini almıştır. Buna göre, ekolojik çıkarlar, kadınların, etnik azınlık grupların ve evsizlerin çıkarları birçok farklı çıkar esas alınarak politikaların oluşumu etkilenmeye çalışılmıştır (Taylor-Gooby, 1997: 175). Bunun gibi, ekonomik sömürünün yerine, “kültürel tahakküm” adaletsizliğin kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Adaletsizliğin azaltılması için verilen siyasal mücadelenin amacı da artık yeniden dağıtım değil, kültürel tanınma politikaları talebinin kabul ettirilmesi olmuştur (Fraser, 1997: 68).

Bu tür girişimler, sınıf mücadelelerini engelleyebilmiştir. Ortak noktaları ise geleneksel siyasetin oluşumunda üretimin temel almasına karşı çıkmalarıdır (Taylor-Gooby, 1997: 175). Buna göre, geçmişte yurttaşlık konusunda tabandan gelen talepleri üreten sınıf siyasetinin yerini artık söylem siyaseti almıştır. Dolayısıyla, sınıfsal çıkar ve sınıf mücadelesi tarihin akışını belirleyen güç olmaktan çıkarılmış, “söylemsel tutum” kavramı önem kazanmıştır. Post-modern dönemde gereksinimler ve haklar için siyasal mücadelenin sınıflar arasında değil, söylem düzeyinde verileceği ve evrensel değil, hedef gruplara tanınmış haklar aracılığıyla yürütüleceği kabul edilmiştir (Dean, 2013: 55).

Giderek güç kazanan toplumsal hareketler aktif yurttaşlık kavramı ile çerçevelenmiştir. Aktif yurttaşlık hareketi aşağıdan yukarı doğru yükselmiş ve özel (kişisel) alanı olduğu kadar kamu (politik) alanını da dönüştürmeye doğru yönelmiştir. Katılımın gerçekleştiği süreçler birbirleriyle yakından bağlantılı olacak biçimde bireysel ve toplumsal düzeylerde politik yönden “güçlendirme” girişimi olarak nitelenmiştir (van Houten ve Jacobs, 2005: 642). Ancak (bireysel) güçlendirmenin, eşitlik politikasının pozitif ayrımcılık ya da fırsat eşitliği gibi ilkeleri ile hiçbir ilgisi olmamıştır. Dolayısıyla bu durum daha geniş bir olguya örnek oluşturmıştır. Tanınma politikası kapsamında salt sosyal politikanın eşitlik politikasıyla tutarlı bir biçimde birleştirilebilen kültürel farklılık politikalarının savunulacağı öne sürülmüş olsa da kültür politikasının sosyal politikadan, farklılık politikasının eşitlik politikasından büyük ölçüde kopmuş olduğu görülmüştür (Taylor, 1998: 333-334; Fraser, 2018: 86).

Sosyal politikada kimlik konusu, farklılık tartışmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Sosyal politika bağlamında, farklılık, çeşitli sosyal grupların özel refah gereksinimleri açısından ele alınmıştır. Buradaki farklılığın anlamı, çeşitli sosyal grupların diğerlerinin deneyimlerinden, ilgi alanlarından veya gereksinimlerinden ayrılmasıdır. Bu farklılık, evrensel refah anlayışından çok birey veya gruplara odaklanmış öznel bir refah anlayışını gerektirmiştir. Ancak evrensellik ilkesi ile belirli yaşam koşullarında adil bir standart sağlanması amaçlanırken, birey veya grupların hedeflenmesi de ahlaki gücünü bu temel ilkedен almıştır. Ayrıca refahın dağıtımında uygulama evrensellik ilkesi gereği her zaman belirli gruplarla sınırlanmıştır. Tipik olarak bölgesel düzeyde ya da ulusal topluluklar içinde uygunluk ölçütlerine göre hak sahibi kümeler belirlenmiştir. Bu nedenle, evrensellik ilkesi sınırsız bir uygunluktan çok kamu hizmetlerinin sunumunda tarafsızlığın gözetilmesiyle ilgili olmuştur (Taylor, 1998: 334 ve 343).

Sosyal Politika ve Dezavantajlı Gruplar

Günümüzde kapitalist sistemde sosyal eşitsizliğin sınıfsal ayrıma göre değil, bireyler ya da gruplar/topluluklar arasındaki farklılıklara göre tanımlanması söz konusudur.

Sosyal eşitsizliğin bu dönüşümü, sınıfın, dezavantajın önemli bir kaynağı olarak tanımlanmasına neden olmuş ve sosyal politikayı dönüştürme amacı taşımıştır.

Korunmaya Muhtaç ve Dezavantajlı Ayrımı

“Sanayi devrimi ile birlikte kadın ve çocuklar kütle halinde fabrikalarda en ağır ve yıpratıcı koşullar içinde çalışmaya zorlanmışlardır.” (Talas, 1981: 37)

“Sosyal politikanın doğuş yıllarında devletin karışimleri, özellikle korunmaya daha çok gereksinim duyan çocuklar ve kadınlar açısından daha yoğun bir nitelik göstermiştir.” (Talas, 1981: 16)

“Çalışma hayatında özellikle korunmaları gerekli grupların bulunduğu bir gerçektir. Esasen iş hukuku XIX. yüzyılın ortalarında sanayileşmeden en fazla etkilenen çocuk ve kadın işçilerin yasalarla korunması sonucu ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Zamanla bütün işçilerin korunması gerektiği anlaşılmıştır. Ancak bugün dahi çocukların, gençlerin, kadınların özel hükümlerle korunmaları zorunlu görülmektedir. (Kutal, 1978: 321)

Bu açıklamalar bağlamında, işçi sınıfı içindeki iki grubun sosyal politikanın doğuşundan itibaren özel olarak korunduğu görülmektedir. Çalıştırılan çocukları ve kadınları koruyan sosyal politika önlemleri devletin sınıf eşitsizliğini azaltmak için yaptığı ilk müdahalelerdir. Bununla birlikte, sosyal politika çocuklar ve kadınlar dışında engelliler, yaşlılar, göçmenler, etnik azınlıklar gibi çok çeşitli sosyal grupları ücretli çalışma alanı ve geri kalan alanlarda da koruma amacı güden önlemleri kapsamıştır. Bu grupların korunması da tıpkı ücretli çalışma alanında olduğu gibi sosyal politikanın sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal denge gibi ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre, bütün korunmaya muhtaç (vulnerable) ve/veya dezavantajlı grupların işsizlik, yoksulluk, hastalık, bilgisizlik, ayrımcılık ve eşitsizlikten korunması sosyal politikanın ilgi alanına dahil edilmiştir. Bu anlamda, sosyal politika ücretli çalışanların korunmasına ve işgücünün yeniden üretimine yönelik önlemleri kapsayan bir bütünü temsil eder hale gelmiştir.

Korunmaya muhtaç grup veya dezavantajlı grup kavramları sosyal politikanın yanı sıra sosyoloji, psikoloji, hukuk veya siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinlerde hem evrensel hem de özel anlamlarla kullanılabildiği ve ayrıca farklı bakış açılarından incelenebildiği için çok boyutludur. Kavramların içeriği kuramsal ve deneysel araştırmaların gelişmesine bağlı olarak ve bireylerin önyargılarına, hatta korunmaya muhtaç ya da dezavantajlı olarak tanımlanan bireylerin algılarına göre bile değişebilmektedir (Ornstein, 1971: 270; Limanté ve Tereşkinas, 2022: 5). Bu

nedenle, yaygın olarak kullanılmalarına karşın ortaya çıktıkları bütün alanlara uyan net ve üzerinde uzlaşılmış tanımları bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, korunmaya muhtaç kavramı çoğu zaman dezavantajlı kavramıyla eşanlamda kullanılmıştır. Kavramlar özünde birbirine bağlı olmakla birlikte, anlamları ve dayanakları tam olarak aynı değildir (Lv ve Li, 2019: 28). Ancak, birbirlerinden ayrılmalari da oldukça güç görünmektedir. Diğer yandan, aynı anlama gelecek biçimde kullanılan alt sınıflar, marjinal gruplar, sosyal olarak dışlanmış gruplar, eğreti gruplar, savunmasız gruplar, kırılgan gruplar, duyarlı/hassas gruplar ve korunan gruplar gibi başka kavramlar da bulunmaktadır.

Kavramların değişkenliği, belirsizliği, çeşitliliği ve göreceliliği korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı grupların belirlenmesini güçleştirmektedir (Limanté ve Tereşkinas, 2022: 6). Bireyler veya gruplar birçok farklı göstergeye göre korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı olarak kabul edilebilmektedir. Asıl güçlük ise kavramlar arasında oldukça karmaşık ve sorunlu bir nedensellik ilişkisinin bulunmasıdır. Bu ilişkiye göre, korunmaya muhtaç olanların dezavantajlı gruplardan olduğu ya da dezavantajlı grupta olanların korunmaya muhtaç olduğu ileri sürülebilecektir. Ancak korunmaya muhtaç olanların hepsinin dezavantajlı gruplardan olduğu ya da dezavantajlı olan herkesin korunmaya muhtaç olduğu sonucuna varılamayacaktır.

Bazı yaklaşımlarda, korunmaya muhtaçlığı genellikle dezavantajlı gruplara içkin bir özellik olarak kabul edilmektedir (Limanté ve Tereşkinas, 2022: 5). Dolayısıyla, toplumda bireysel özellikleri veya içinde bulundukları koşullar nedeniyle diğerlerinden daha dezavantajlı konumda olan bedensel ya da zihinsel engelliler, eski hükümlüler, etnik azınlıklar, göçmenler, kadınlar, yaşlılar veya çocukların yoksulluk, sosyal dışlanma, ayrımcılık veya şiddete uğrama riskinin daha yüksek ve dolayısıyla korunmaya muhtaç gruplar olduğu düşünülmektedir (EIGE, 2026). Bu düşünceye, dezavantajlı grupta olmalarına karşın kadınların tamamının korunmaya muhtaç olmadığı gerekçesiyle karşı çıkılması tipik bir örnek oluşturmaktadır.

Bu anlamda, Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü tarafından kadınlar için korunmaya muhtaç grup kavramının değil, dezavantajlı grup kavramının tercih edilmesi önerilmiştir (EIGE, 2026). Enstitüye göre, korunmaya muhtaçlık, genel olarak kadınlara özgü bir özellik olarak görülmemelidir. Kadınlar genellikle kalıplaşmış yargılar nedeniyle dezavantajlı bir durumdadır. Ancak bu durum, hepsinin korunmaya muhtaç olduğu anlamına gelmemektedir. Devletlerin kalıplaşmış cinsiyet rolleri ve tutumların üzerine yeterince kararlı bir biçimde gitmemesi kadınlara yönelik ayrımcı etkinin sürmesine neden olmaktadır. Kadınları dezavantajlı kılan bu durum şiddet de dahil olmak üzere ayrımcılığa karşı korunmaya muhtaç hale gelme olasılığını artırabilmektedir. Bununla birlikte, başta

aile içi şiddet mağdurları olmak üzere kadın mahkumlar ve insan ticareti mağduru kadınların korunmaya muhtaç bir konumda olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca, hamile kadınlar ve küçük çocuklu kadınlar da iş hukuku veya göçmen hukuku açısından duyarlı, yani korunmaya muhtaç gruplar olarak sayılmıştır (Limanté ve Tereşkinas, 2022: 18).

Korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı kavramları arasındaki karmaşık neden-sonuç ilişkisi, esasen bir başka güçlüğü daha beraberinde getirmektedir. O da kavramların çok boyutlu olmasıdır. Son dönemdeki araştırmalar, korunmaya muhtaçlığın ve/veya dezavantajın cinsiyet, etnik köken, engellilik veya göçmenlik gibi kesişen kimlikler tarafından biçimlendirildiğini göstermiştir. Bu nedenle, kesişmenin ayrımcılığa maruz kalan yeni korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı kategoriler ve sosyal gruplar yaratma olasılığı son derece yüksektir (Mann ve Matzner, 2019: 4-5). Bu da kimlikleri birden çok korunan kümeye girenlerin daha çok zarar görmelerine neden olmuştur. Siyah, kadın ve göçmen gibi farklı kimlikleri bir arada taşıyanlar ekonomik krizlerden, gelir dağılımındaki adaletsizlikten, fırsatlara ulaşmadaki ayrımcılıktan veya servet farklarından daha çok etkilenerek korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı hale gelebilmiştir (Gilman, 2022: 7-8 ve 16).

Bazı yaklaşımlarda, korunmaya muhtaçlık kavramı dezavantajı ve dezavantajın temelindeki riskleri kavramlaştırmak için kullanılmıştır. Bu yaklaşımlarda korunmaya muhtaçlık dezavantaja dönüşmekte ve dezavantaj, korunmaya muhtaçlığın altında yatan birçok risk faktörünün potansiyel bir sonucu olarak görülmektedir. Bir başka deyişle, dezavantajlı gruplara, risk altındaki gruplar olarak bakılmaktadır. Ancak işsizlik, eğitimsizlik, hastalık, evsizlik, suçluluk, ırk, dil, din, yaş veya yoksulluk gibi risk faktörlerinden hangisinin en önemli kabul edilmesi gerektiği tartışma konusudur. Bu konuda, özellikle korunmaya muhtaçlık halinin toplumsal yapıya ve güç ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizliklerin bir sonucu olduğunu gösteren çalışmalar yol gösterici olmuştur. Bu çalışmalarla, gelir düzeyi düşük grupların örneğin, güvenlik gerekçesiyle hedef alınabildiğini, dışlanabildiğini ve izlenebildiği doğrulanmıştır (Limanté ve Tereşkinas, 2022: 4-6). Gelir düzeyi düşük olan müşterilerin, yüksek faizli kredilerin uygulandığı bir grup olarak hedeflenebildiği saptanmıştır. Bunun gibi yerleşimlerine göre gelirleri düşük olduğu öngörülen grupların ayrımcılığa uğrayabildiği ya da işletmelerin tüketicilerin gelir düzeyine, yaşam tarzına veya yerleşimine göre kişiselleştirilmiş fiyatlar uygulayabildiği belirlenmiştir (OECD, 2018: 14).

Refah devletleri, dezavantajlı grupların yurttaşlık hakları ile bütünleştirilmesi ve dışlanmalarının önlenmesi için yaşamsal bir öneme sahip görülmektedir. Bu bağlamda, tüketici hakları, sosyal haklar kapsamında olmasa da giderek bireylerin refahını korumanın aracı haline gelmeye başlamıştır (Dean, 2013: 12). Hatta tüketiciler arasında korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı gruplar tanımlanmıştır.

Bazı tüketicilerin akla dayalı ve bilinçli karar verme yeteneğinden yoksun ve manipülasyona ya da sahtekarlığa karşı korunmaya muhtaç olmasını ifade eden “korunmaya muhtaç tüketiciler” kavramı geliştirilmiştir. 2019 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada kavramın açıklanmasında okuma yazma bilmeyen bütün tüketicileri ortak eğitim sorunu nedeniyle korunmaya muhtaç olarak kabul eden sınıfa-dayalı yaklaşım ile okuma yazma bilmedikleri için kendilerini korunmaya muhtaç ve güçsüz hisseden tüketicileri dikkate alan duruma-dayalı yaklaşım bir arada kullanılmıştır (Tentu ve Reddy, 2025: 2-3).

Korunmaya muhtaçlık ve risk arasındaki ilişkiye odaklanan sosyologlar, endüstri sonrası toplumlarda korunmaya muhtaçlığın işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, gelir güvencesizliği, konut yoksunluğu ve yaşa bağlı bağımlılık gibi yeni sosyal risklerin bir sonucu olarak da ortaya çıktığını savunmuştur. Buna göre, bireyler veya aileler, maddi yoksunluğa veya sosyal dışlanmaya uğramasa da yaşam fırsatları ve olanaklarının azalmasına neden olan karmaşık bir risk kümesine maruz kalmaları nedeniyle korunmaya muhtaç hale gelebilmektedir (Limantè ve Tereşkinas, 2022: 6).

Sınıfın Dezavantaj Haline Gelmesi

Günümüzde sosyoloji yazınının büyük bir kısmında sınıf, bir risk faktörü olarak alınmaktadır. Buna göre, sınıf bir hasara yani, zarar görmeye ya da incinmeye yol açabilecek bir risk faktöründen ibarettir. Çünkü, işçilerin ekonomik bağımlılığı ve bu bağımlılığı doğrulayan ve güçlendiren piyasa mekanizmasıyla biraraya geldiği zaman kapitalist toplumlarda servet, gelir, eğitim, sağlık hizmetleri, konut, çocuk bakımı gibi büyük önem taşıyan değişkenlerde ortadan kaldırılamaz eşitsizliklere yol açmaktadır. Bir başka deyişle, sınıf farklılıklarının yol açtığı eşitsizlikler işçileri etkileyen derin ve uzun süreli zararlar yaratmaktadır. Dolayısıyla, sınıfın üyeleri, çocukluktan başlayarak yetişkinliği de kapsayan süre boyunca çeşitli zararlara uğrayabilmektedir. Sınıf farklılıklarının yol açtığı bu zararların görmezden gelinmesi ise bireylerin felaketine yol açacak niteliktedir (Gorman, 2017: 2).

Böylece sınıf, dezavantajın tek kaynağı olmasa da önemli bir kaynağı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, çalışmak zorunda olmak, yani ücretli çalışma dezavantaj kavramının diğer birçok boyutundan herhangi birine “indirgenmiştir”. Buna göre, sınıfsal eşitsizlik, bireylerin toplumsal hiyerarşinin farklı düzeylerinde bulunmalarına bağlı olarak yaşadıkları çeşitli yoksunluklar nedeniyle korunmaya muhtaç hale gelmelerine yol açabilen bir durum olarak açıklanmıştır. Bu durumda, sınıf dağılmaya ve dezavantajlı gruplar ayrılmaya başlamıştır. Öyleyse, düşük ücretli işçilerin dezavantajlı grup olarak anılması rastlantıdan ibaret değildir.

Sosyal eşitsizlik söyleminde meydana geldiği varsayılan dönüşüm sosyal sınıf yapısının çözülmesinin yanı sıra, refah sisteminin bireyselleşmesi ile

belirginleşmiştir (Becker ve Hadjar, 2013: 211). Bu süreçte sosyal riskler bireyselleştirildiği gibi, geleneksel sınıf bağlarından da koparılmıştır (Pintelon vd., 2013: 54). Buna göre, örneğin, işsizlik, işgücü piyasasının işleyişinin bir sonucu değil, çalışan bireylerin karşılaşabilecekleri sıradan bir risk olarak kabul edilmiştir. Bu riske maruz kalanlar için de dezavantaj yaratan bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla, işsizler dezavantajlı bir gruptan da öte anlam ve önem taşımamaktadır.

Bu sonuç, ücretli çalışmanın, kimliğin ana kaynağı olma özelliğini yitirmesinden kaynaklanmıştır. Üretim yerine tüketime önem verilmesi, çalışmanın temel olma özelliğini ve gücünü yok ederken, çalışmaya yüklenen anlamı da önemsiz kılmıştır. Kimlik artık büyük ölçüde ya da yalnız bireylerin tükettiklerinden türetilmektedir. Bu durum hem zenginler hem de yoksullar için geçerli olsa da tükettikleri üzerinden statü, rol ve kimlik elde edilebilen zenginler için büyük bir sorun oluşturmamıştır. Oysa yoksullar, kusurlu tüketiciler haline gelebilmiştir. Geçmişte yoksulluktan kurtulmanın yolu çok çalışmak olarak görülürken, artık bireylerin sorumluluğu tercih yapmak ve doğru ürünler ile markaları tercih ettiğini göstermek olmuştur. Ancak “doğru” biçimde tüketme gücü olmayan yoksulların yurttaşlıktan feragat etmesinin gerekmesi gibi önemli sonuçlar doğabilmiştir (Strangleman, 2007: 83-84).

Yeni liberalizm ve post-modernizm gibi akımların etkisiyle işçi sınıfının gelir kaybı ve yoksulluk riskini artıran bir dizi sosyal risk ortaya çıkarken, sosyal politikayı destekleyen değerler, giderek daha çok meşruiyetini yitirmiş ve/veya yozlaşmıştır. Her şeyden önce, eşitlik post-modern dünyada geçerliliğini yitirmiş gibi görünmektedir (Ferge, 1997: 24). Post-modernizmde farklılığa yapılan vurgu, yeni liberal ideolojinin eşitsizliğin artışı gibi evrensel etkilerini gizlemiştir (Deacon ve Mann, 1999: 419). Bireylerin tercih özgürlüğü adı altında eşitsizlikler kontrolsüz olarak yaygınlaşırken işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık ve dışlanmanın kabul ettirilmesi kolaylaşmıştır (Ferge, 1997: 22). Toplumdan dışlanmış kesimlerin korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı hale gelmesi sermayenin yeni liberal ideolojiye dayanarak küresel düzeyde örgütlenmesinden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. Kapitalist sistem dışlanmaya neden olmakla kalmamakta, sürengen kılmakta ve ekonomik yarar sağlamaktadır (Garrett, 2018: 112).

Sosyal politikanın değerlerindeki zayıflama dayanışma açısından da geçerlidir. Dayanışmanın ortak bir çıkarın kabul edilmesini ve bu çıkarın üstün gelmesi için sınıfın üyeleri arasında paylaşılan özveriyi veya sorumluluğu gerektirmesi doğaldır. Dayanışmanın reddi ise toplumda bireysel çıkarın öncelikli olduğunun genel kabul görmesine bağlıdır. Post-modern ideoloji bencilliği haklı çıkarmamakla birlikte, post-modern bireyin özelliği olarak nitelemek suretiyle meşrulaştırmıştır. Buna göre, post-modern birey, sorumluluk üstlenmeye veya bir eylemci olarak oynadığı rolü kabullenmeye istekli olmadığı için nedenselliğe karşı bir bakış açısı edinmiştir.

Neden ve sonuç ilişkisi yok sayıldığında da post-modern birey kişisel olarak sorumlu tutulamaz, çünkü olaylar “kendiliğinden” meydana gelmiştir (Ferge, 1997: 24 ve 32).

Dayanışmanın zayıflamasının ciddi sonuçlarından biri, ekonomik hedeflere ulaşılmasına katkı sağlayamayacak bireylerin dolaylı olarak değersizleştirilmesi olmuştur. Bu bireyler öncelikle yaşlılar ve engellilerdir. Engelliler örgütlenerek tepki vermeye çalışmış ve farklılık politikasının etkisiyle bazı haklar elde etmişlerdir. Yaşlılar ise daha kötü bir duruma düşmüştür. Varolan emeklilik sistemlerinin sürdürülemez hale gelmesi ve sosyal transferlerin azaltılması hakkındaki söylemin giderek benimsenmesi esasen yaşlıların ekonomik değerlerini yitirmiş olmalarıyla yakından ilgilidir. Bireysel sorumluluk adı altında kuşaklararası dayanışmanın reddedilmesi, yaşlanan nüfusun değersiz kılınmasının hem nedeni hem de sonucu olmuştur (Ferge, 1997: 30).

Vazgeçilmiş gibi görünen başka değer ise yurttaşların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli asgari koşulların sağlanmasında toplu yöntemlerin kullanılmasına ilişkin güvence olmuştur. Güvencenin artık serbestçe seçilmiş araçlarla bireysel olarak sağlanması esas alınmıştır. Ancak kendini güvence altına alamayacaklar için eski toplu yöntemlerden bazıları korunabilecektir. Bu yöntemler çoğu zaman asgari düzeyde zorunlu sağlık sigortası veya emeklilik aylığından ibaret olmuş ve içeriği başka hiçbir güvence kaynağı olmadığı hallerde bile kabul edilebilir standardın çok altında kalabilmiştir. Bunların dışında hayırsever kuruluşların veya hayırsever bireylerin bağışlarından başka başvurulabilecek bir yöntem ise var olmamıştır (Ferge, 1997: 25).

Günümüzde toplumlar, parçalanmış ve çoğu zaman birbirine karşıt topluluklardan oluşmaktadır ve bunların salt küçük bir kısmı refaha yeterince erişebilmektedir. Geriye kalanlar genellikle korunmaya muhtaç ve/veya dezavantajlı gruplar olarak anılmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde de olsa yaşam kalitelerini, refahlarını ve gelecekteki yaşam fırsatlarını yok eden derin yoksulluk ve dışlanma gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Günlük baskı ve güçlükler karşısında giderek daha çok birey ve grup korunmaya muhtaç ve güvencesiz hale gelirken, kapitalizme içkin olan sosyal eşitsizliklerin her tür baskı ve adaletsizliği daha ne kadar besleyeceği ve kötüleştireceği merak konusudur (Limanté ve Tereşkinas, 2022: 5). İşçi sınıfı parçalanmış durumdayken, sermaye sınıfı türdeştir, organize, kendi çıkarlarının bilincindedir ve bunları savunmak için devletin kurumsal yapısını giderek daha çok kullanabilecek bir konumdadır (Taylor-Gooby, 1997: 190).

Sonuç

Kapitalist sistemlerde tıpkı işçi ve sermaye sınıfları arasında olduğu gibi, çeşitli yönlerden avantajlı ve dezavantajlı olan gruplar arasında da eşitsizlik yaşanmaktadır.

Eşitsizlikle mücadele edilmesi sosyal politikanın hedefleri arasındadır. Ancak sınıfsal eşitsizlik bireyler ya da gruplar arasındaki eşitsizliğe indirgenemez. Çünkü, işçi sınıfı ve dezavantajlı gruplar açısından eşitsizliğin kaynağı bir değildir. Sınıfsal eşitsizliğin temelinde emeğin metalaşmasından kaynaklanan “sosyal sorun” yatmaktadır. Bu sorun, kapitalizmin yapısal bir özelliği olarak sistem sürdükçe ortadan kalkmayacağı için neden olduğu eşitsizliğin, kültürel ayrımlardan kaynaklanan eşitsizlik ile kıyaslanması olanaklı değildir.

Bununla birlikte, amaç kapitalist sistemin ürettiği sınıfsal eşitsizliğin ekonomik odaktan uzaklaştırılması olduğunda, işçi sınıfının ekonomik ve mesleki bir küme gibi değil, çeşitli kültürel özelliklere göre ayrılmış dezavantajlı gruplar gibi tanımlanmak istenmesinin rastlantı olmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekten, toplumda yeniden dağıtım politikalarından beklentiler azaldıkça, kimlik temelli taleplerin giderek daha baskın hale geldiği gözlenmiştir. Dolayısıyla, kimlik politikalarının öne çıkarılması ile yeniden dağıtım politikalarından vazgeçilmesi arasında yakın bir bağ kurulabilmektedir. Ancak asıl önemli olan çeşitli kimlik veya kültürel özelliklerine göre ayrılmış dezavantajlı gruplar “tüketici” olarak ortak bir paydada toplanırken, toplumun büyük kısmının sınıfından ya da gelir düzeyinden kaynaklanan dezavantajın hiç dikkate alınmamış olmasıdır. Oysa küreselleşme, post-fordizm ve post-modernizm gibi akımlar kapitalizmin sınıfsal yapısına daha da belirginlik kazandırmıştır.

Bu bağlamda, sosyoloji alanında sınıf hakkında yapılan tartışmalar diğer bilim dallarıyla etkileşim halinde olan sosyal politikayı yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, sosyal politikanın eşitlik, dayanışma ve sosyal adalet gibi değerlerini zayıflatan ekonomi politikasına bağlı kılınmasından yakınılırken, sınıfsal çıkarlar yerine kimliği koyan sosyoloji kuramlarına bağlılığı da sorgulanmalıdır. Çünkü işçi sınıfı, kapitalizmden daha kalıcıdır.

Extended Abstract

One of the most significant developments observed in recent years is the trend towards defining employees as a disadvantaged group rather than a social class. The question of whether employees constitute a disadvantaged group is of great importance from a social policy perspective, as its answer is closely linked to social policy being an independent scientific discipline. Indeed, classifying employees as a disadvantaged group instead of a social class would mean losing the unique perspective that distinguishes social policy from other policy areas.

The aim of this study is not to answer the question of whether employees are a disadvantaged group. The answer is clear, as employees are not considered a disadvantaged group in social policy. However, the crucial point is that the concepts of social class and disadvantaged group are based on very different

intellectual foundations. Therefore, the “reduction” of employees to the status of a disadvantaged group indicates a fundamental shift that needs to be investigated. To explain this shift, the study will first address the role of social classes in the formation and development of social policy. Then, it will examine the transition from class politics, based on employees’ roles in production, to identity politics, based on their roles in consumption. Finally, the fragmentation of class and the resulting division of disadvantaged individuals and groups into various identities - such as poor, women, immigrants, or Black- will be evaluated from a social policy perspective.

From the perspective of the social policy discipline, the definition of social classes has remained largely unchanged to this day. However, the role of social classes in the formation of social policy has changed in various periods of history. To explain this change, the role of social classes can be examined from the very beginning of social policy, before, during, and after the welfare state.

Following the crisis of the second half of the 1970s, the restructuring of the capitalist economic system relied on neoliberal ideology. The spread of neoliberalism altered the balance of power between social classes and revealed the dominance of the capitalist class. The 1980s witnessed a weakening of the class consensus that had helped maintain the coalition shaped and based on the welfare state. This was reflected in the transformation of welfare state-specific values, social identities, and shared interests that developed alongside the welfare state. In the post-Cold War era, dominated by neoliberal economic and political principles, social interests, shared values, and social identities were redefined.

Social policy, as a multidisciplinary field, interacts with other disciplines. Therefore, debates about class within the field of sociology are closely related to social policy. The substitution of identity for class interests and the emphasis on identities such as gender, religion, or ethnicity over labour in class formation make these debates even more significant. The attempt to shift the focus away from the economic dimension of class inequality produced by the capitalist system has led to the working class being defined not as an economic and professional category, but as disadvantaged individuals and groups categorized into various identities such as poor, women, immigrants, or Black people. Therefore, there is a close correlation between the shift in the state's role in the distribution of wealth, the abandonment of redistribution policies, and the emphasis on identity politics.

In today’s capitalist economic system, social inequality can be defined not according to class distinctions, but according to differences between individuals or groups/communities. This transformation of social inequality has led to class being identified as a significant source of disadvantage, and has aimed to transform social policy.

The assumed transformation in the discourse of social inequality has occurred alongside the dissolution of the social class structure and the individualization of the welfare system. Simultaneously, social risks have been individualized and detached from traditional class ties. In this context, for example, unemployment is defined not as a consequence of the functioning of the labour market, but as a risk that employed individuals may face. This creates a disadvantage for those exposed to it. Therefore, the unemployed no longer carry any meaning or significance beyond being a disadvantaged group. As a range of social risks emerge that increase the risk of income loss and poverty for the working class, the values supporting social policy, such as equality, solidarity, and security, have increasingly lost legitimacy and/or become corrupted.

Beyanlar

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu makalede herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arın, T. (1997). Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi. *Türk-İş Ekonomide Durum Dergisi*, Bahar-Yaz, 41-106.

Becker, R., Hadjar, A. (2013). "Individualisation" and class structure: how individual lives are still affected by social inequalities. *International Social Science Journal*, 64(213-214), 211-223. <https://doi.org/10.1111/issj.12044>

Bhaduri, A. (2016). On Democracy, Corporations and Inequality. *Economic and Political Weekly*, 51(13), 31-34.

Bottero, W. (2004). Class Identities and the Identity of Class. 38(5), 985-1003. DOI: 10.1177/0038038504047182

Carrier, J. G. (2012). The Trouble with Class. *European Journal of Sociology*, 53(3), 263-284. <https://doi.org/10.1017/S0003975612000148>

Clark, T. N., Lipset, S. M. (1991). Are Social-Classes Dying? *International Sociology*, 6(4), 397-410. <https://doi.org/10.1177/026858091006004002>

Deacon, A., Mann, K. (1999). Agency, Modernity and Social Policy. *Journal of Social Policy*, 28(3), 413-435. <https://doi.org/10.1017/S0047279499005644>

Dean, H. (2013). Welfare rights and social policy (2. Baskı). New York: Routledge.

Dean, H. (2011). "Sosyalist Perspektif (Çev. Yıldırım, B.)" Alcock, P. vd. (der.) *Sosyal Politika, Kuramlar ve Uygulamalar içinde*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 118-127.

du Gay, P., Salaman, G. (1998). "The cult(ure) of the customer," Mabey, C. vd. (der.) *Strategic Human Resource Management içinde*, London: Sage Publication, 58-67.

EIGE; "Glossary & Thesaurus", European Institute for Gender Equality, https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1453?language_content_entity=en (23.5.2026)

Ferge, Z. (1997). The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of The Social. *Social Policy & Administration*, 31(1), 20-44. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00035>

Fraser, N., (1997). From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a "Postsocialist" Age. *Justice Interruptus içinde*, New York: Routledge, 68-92. <https://doi.org/10.4324/9781315822174>

Fraser, N. (2018). Recognition without ethics? 86-108. DOI:10.7765/9781526137708.00011

Fraser, N., Honneth, A. (2003). "Redistribution or Recognition?" A Political-Philosophical Exchange (çev. Golb, J., Ingram, J. ve Wilke, C.). London: Verso.

Fukuyama, F. (1989). The End of History? The National Interest. (16), 3-18. <http://www.jstor.org/stable/24027184>.

Garrett, P. M. (2018). Welfare Words: Critical Social Work & Social Policy. London: Sage Publications.

Gilbert, N. (2002). Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility. New York: Oxford University Press.

Gilman, M. E. (2022). Expanding Civil Rights to Combat Digital Discrimination on the Basis of Poverty. SMU Law Review, 75(3), 571-624. <https://doi.org/10.25172/smulr.75.3.6>.

Gorman, T. J. (2017). Growing up Working Class: Hidden Injuries and the Development of Angry White Men and Women. Switzerland: Palgrave Macmillan.

Göze, A. Liberal, Marxiste, Faşist ve Sosyal Devlet (3. Bası). İstanbul: Beta Yayınevi, 1995.

Hebson, G. (2009). Renewing Class Analysis in Studies of the Workplace: A Comparison of Working-class and Middle-class Women's Aspirations and Identities. Sociology, 43(1), 27-44. DOI:10.1177/0038038508099096

Huws, U. (2013). "The Underpinnings of Class in The Digital Age: Living, Labour and Value" Panitch, L. vd. (der.) Socialist Register: Registering Class içinde, London: The Merlin Press, 138-161.

Jessop, B. (1999). The changing governance of welfare: Recent trends in its primary functions, scale, and modes of coordination. Social Policy&Administration, 33(4), 348-359. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00157>

Kessler, G. (1945). İçtimai Siyaset (Çev. Tuna, O.). İstanbul: Gençlik Kitabevi.

Kuhnle, S., Sander, A. (2021). "The Emergence of The Western Welfare State" Béland, D. vd. (der.) The Oxford Handbook of The Welfare State (Second edition) içinde, Oxford: Oxford University Press, 73-92.

Kutal, M. (1978). Engelli ve Eski Hükümlülerin Sosyal Hukuk Alanında Korunmaları. İktisat ve Maliye Dergisi, (7), 321-326.

Kutal, M. (1987). Toplu İş Hukukunda Barışçı Çözüm Yolları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan), (43), 295-322.

Kutal, M. (2011). Sendika Hürriyeti. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 13, 99-116. <https://izlik.org/IA37WP38HX>

Land, H. (2011). Özgecilik, Karşılıklılık ve Yükümlülük. Alcock, P. vd. (der.) Sosyal Politika, Kuramlar ve Uygulamalar (Çev. Yıldırım, B.) içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi, 75-84.

Limanté, A. ve Tereşkinas, A. (2022). Vulnerable Groups: Defining the Ever-Changing Concept Definition of Vulnerable Groups. Limanté, A. Pūraitė-

Andrikiene, D. (der.) Legal Protection of Vulnerable Groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland: Trends and Perspectives içinde, Switzerland AG: Springer Nature, 3-29.

Linkon, S. L. ve Russo, J. (2016). Twenty Years of Working-Class Studies: Tensions, Values, and Core Questions. *Journal of Working-Class Studies*. 1(1), 4-13. DOI:10.13001/jwcs.v1i1.5799

Ly, M. ve Li, X. (2019). A Comparative Study on the “Social Disadvantaged Group” and “Social Vulnerable Group”. 5th Annual International Conference on Management, Economics and Social Development, *Advances in Economics, Business and Management Research*, DOI:10.2991/icmesd-19.2019.5

Mann, M. ve Matzner, T. (2019). Challenging algorithmic profiling: The limits of data protection and anti-discrimination in responding to emergent discrimination. *Big Data and Society*, July-December, 1-11. DOI: 10.1177/2053951719895805

Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class and other essays*. London: The Syndics of The Cambridge University Press.

McKeen, W. E. (2006). Diminishing the concept of social policy: The shifting conceptual ground of social policy debate in Canada. *Critical Social Policy*, 26(4), 865-887. DOI:10.1177/0261018306068479

Mead, L. M. (1991). The New Politics of the New Poverty. *The Public Interest*, 103, 3-20.

OECD (2018). *Personalised Pricing in the Digital Era*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/db4d9c9c-en>.

Ornstein, A. C. (1971). Who Are the Disadvantaged? *Young Children*, 26(5), 264-272.

Pintelon, O. vd. (2013). The social stratification of social risks: The relevance of class for social investment strategies. *Journal of European Social Policy*, 23(1), 52-67. DOI:10.1177/0958928712463156

Rodriguez, M., Bravo-Ferrer, P. (2003). “İş Yaratma Politikalarında İş Hukukunun ve Endüstriyel İlişkilerin Rolü”. Marco Biagi (der.) *İş Yaratma ve İş Hukuku, Korumadan Öngörülü Eyleme* (Çev. Dicleli, Z., Kurdam, A.) içinde, İstanbul: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası. 31-42.

Sage, D. (2012). A challenge to liberalism? The communitarianism of the Big Society and Blue Labour. *Critical Social Policy*, 32(3), 365-382. DOI: 10.1177/0261018312444411

Savage, M. (2003). A New Class Paradigm? *British Journal of Sociology of Education*, 24(4), 535-541. DOI:10.1080/014259032000109431

Savage, M. vd. (2013). A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47(2), 219-250. DOI: 10.1177/0038038513481128

Standing, G. (1990). The road to workfare: Alternative to welfare or threat to occupation? *International Labour Review*, 129(6), 677-691.

Strangleman, T. (2007). The nostalgia for permanence at work? The end of work and its commentators. *The Sociological Review*, 55(1), 81-103. DOI:10.1111/j.1467-954X.2007.00683.x

Strangleman, T. (2008). Sociology, Social Class and New Working Class Studies. *Antipode*, 40(1), 15-19. <https://doi.org/10.1111/J.1467-8330.2008.00574.X>

Tabb, W. K. (2004). *Economic governance in the age of globalization*. New York: Columbia University Press.

Talas, C. (1980). *Ekonomik Sistemler (Genişletilmiş Dördüncü Bası)*, Ankara: S Yayınları.

Talas, C. (1981). *Toplumsal Politikaya Giriş*. Ankara: S Yayınları.

Talas, C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Taylor, D. (1998). Social Identity and Social Policy: Engagements with Postmodern Theory. *Journal of Social Policy*, 27(3), 329-350. <https://doi.org/10.1017/S0047279498005315>

Taylor-Gooby, P. (1997). In Defence of Second-best Theory: State, Class and Capital in Social Policy. *Journal of Social Policy*, 26(2), 171-192. DOI:10.1017/S0047279497004996

Tentu, L. ve Reddy, K. (2025). Consumer Challenges of the Socio-Economically Disadvantaged in South Africa and the Role of Consumer Legislation. *African Journal of Inter/Multidisciplinary Studies*, 7(1), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.51415/ajims.v7i1.1588>

Tuna, O. ve Yalçıntaş, N. (1981). *Sosyal Siyaset*. İstanbul: Der Yayınları.

van Houten, D. ve Jacobs, G. (2005). The empowerment of marginals: strategic paradoxes, *Disability & Society*, 20(6), 641-654, DOI: 10.1080/09687590500249066

